

CĂRȚI — REVISTE.

Friedrich Hertz: *Nationalgeist und politik.* Beiträge zur Erforschung der tieferen Ursachen des Weltkrieges. Europa-Verlag. Zürich. 1938.

Istoria veacului al XIX-lea este dominată de idealurile liberale și democratice în domeniul spiritual, de dezvoltarea puterilor productive în domeniul economic și de ideea națională în viața politică. La începutul acestui secol, Europa se găsește în fața curentelor ideologice și politice declanșate de revoluția franceză și propagate în epoca napoleoneană. Aceste curente se concretizează și se impun în decursul veacului al XIX-lea, atât în cadrul interior al statelor prin acordare de drepturi civice la straturi din ce în ce mai largi ale populației cât și în domeniul internațional prin creațiuni sau consolidări de state conform principiului naționalităților.

Acest principiu, așa cum a fost conceput și propagat în special de școala italiană de drept internațional, este o complectare firească pe planul statului și al vieții internaționale a principiilor drepturilor omului, proclamate de revoluția americană și franceză. Ambele principii tind a recunoaște individualitățile — personale sau naționale — anumite drepturi «naturale», făcând din ele bazele organizării sociale fie pe planul vieții interioare a statului fie pe planul comunității internaționale.

Acestui naționalism umanist sau, cum îi zice Robert Michels ¹⁾, altruist, se suprapune dela războiul franco-german din 1870-71 un naționalism nou, agresiv, expansionist. Acest naționalism, pe care am putea să-l numim secundar ²⁾ este accentuat, în special, în epoca de expansiune colonială care începe pe la 1894 și ale cărei trăsături caracteristice sînt cunoscute sub numele de imperialism ³⁾.

Dacă naționalismul primar, originar, n'a fost decît o voință de conlocuire în stat a tuturor elementelor aparținînd aceleiași națiuni (vezi definiția dată de Renan națiunii: un vouloir-vivre comun), naționalismul imperialist caută să reorganizeze lumea pe baze noi, caută o dominație prin mijloace economice sau politice a spațiilor vaste ale continentelor îndepărtate. Rivalitatea și an-

1) v. Robert Michels: *Zur historischen Analyse des Patriotismus* în *Archiv für Sozialwissenschaft* anul 1913 p. 403.

2) Din cauza lipsei unei terminologii satisfăcătoare pentru deferențierea diferitelor forme ale naționalismului, întrebuițăm acest termen de naționalism primar și secundar.

3) v. volumul lui M. Baumont: *L'Essor industriel et l'imperialisme colonial* și G. Weill, *L'Europe du XIX-eme siècle et l'idée nationale.*

tagonismul dintre marile puteri produc o stare de criză aproape permanentă în viața internațională și duc în 1914 la izbucnirea războiului mondial.

D. Friedrich Hertz își propune, cum indică subtitlul cărții sale: «Spiritul Național și Politică», să studieze «cauzele mai profunde ale războiului mondial». Volumul care se găsește în fața noastră este primul dintr'o serie în care diversele aspecte ale problemei vor fi cercetate. D. F. Hertz pornește dela o apreciere critică a lucrărilor despre războiul mondial publicate pînă acuma. Aceste lucrări se bazează în primul rînd pe cercetarea documentelor diplomatice, care nu pot da decît un singur aspect al crizei internaționale antebelice. Neglijînd cercetarea evoluției opiniei publice, istoriografia omite un factor, care, după F. Hertz, este de o importanță hotărîtoare pentru înțelegerea cauzelor războiului mondial. Autorul nu crede că interpretarea economică a cauzelor războiului ar fi suficientă, deoarece aceasta nu ține sîmă de complexitatea factorilor în cauză. Evoluția economiei internaționale din ultimii ani dinaintea războiului nu indică nici o tendință înspre o criză, care să nu se fi putut rezolva prin mijloace pacifice. Toate țările interesate se găseau în fața unui spațiu economic în plină dezvoltare și care nu impunea nici unei părți o luptă mai accentuată pentru cucerirea sau menținerea debușeurilor.

În introducerea la cartea sa, F. Hertz spune că: «Scopul principal al acestei cărți este o contribuție la cercetarea puterilor misterioase, care sînt «opinia publică» și «caracterul național»... (p. 7). Documentele diplomatice nu conțin aproape nici o indicațiune în această direcție, și totuși ne găsim în fața unor fenomene de o importanță hotărîtoare în momente decisive. Deaceia se impune cercetarea acestor fenomene de ordin «moral, sociologic și social-psihologic» pentru a ajunge la o apreciere justă a cauzelor războiului mondial.

Teza d-lui F. Hertz este că «puterile naționalismului, militarismului și imperialismului au fost hotărîtoare pentru izbucnirea războiului mondial și toți acești factori sînt în ultima analiză expresiunea unei tendințe prea accentuate spre putere și spre prestigiu». (p. 11). F. H. explică imediat că prin «naționalism», el înțelege numai acele manifestări ale conștiinței naționale «care presupun națiunea ca valoare supremă, căreia toate valorile de ordin spiritual, moral și economic sînt subordonate». (l. c). Militarismul este o altă expresiune a voinței de putere. El nu trebuie confundat cu naționalismul, dar acolo unde naționalismul a devenit puternic, el a intrat într'o colaborare foarte strînsă cu acesta din urmă.

«Naționalismul a căutat întotdeauna a întrebuița economia națională ca un mijloc pentru realizarea voinței naționale de independență și putere». (p. 13). De aici, protecționismul. Voința de putere este îndreptată în primul rînd spre cucerire de teritorii noi. Deobicei se vorbește atunci de imperialism. Și aici ne găsim în fața unei expresiuni cu mai multe înțelesuri. Există un imperialism agresiv și unul defensiv, cum a fost de ex. cel englezesc în secolul al XIX-lea. Dar ne găsim atunci în fața unui stat care stăpînește o parte imensă a lumii și care nu caută decît consolidarea cuceririlor sale. Interesantă este concepția lui F. H. că «părerea după care imperialismul provine în primul rînd din motive economice, și în special din căutare de profit capitaliste, și care apariține dogmelor marxiste și pacifiste, de unde a pătruns și în istoriografie» ar indica anumiți factori care au avut o importanță destul de mare. «Dar, în majoritatea cazurilor, cauza principală a expansionismului a fost totuși voința de a-și mări prestigiu». (p. 13-14).

După ce a indicat în câteva pagini principiile sociologice ale cercetărilor sale, d. F. Hertz ne prezintă în 14 capitole o analiză aprofundată a naționalismului din diversele state europene dinainte de război. În primele capitole analiza se ocupă cu evoluția spiritului național la diferite popoare, după care F. H. trece la o expunere a naționalismului evoluat din ultimele decenii anterioare războiului mondial.

Aceste analize, bazate pe cercetări foarte vaste în domeniul sociologic și istoriografic, ne arată că naționalismul a fost determinat de diverse cauze la diferitele națiuni și că prezintă aspecte care variază dela națiune la națiune. Cum a spus-o F. H. într-o lucrare anterioară, « imaginea națiunii este ea însăși diferențiată național ». ¹⁾ Naționalismul britanic, bazat pe o tradiție de libertate și de drepturi cetățenești, este deosebit de cel prusian, de natură birocratică și de devotament față de stat. În Austria, nici nu putem vorbi de un naționalism « austriac » ci numai de naționalismul diverselor națiuni conlocuitoare în cadrul statului austro-ungar.

Ne lipsește spațiul necesar pentru a reda măcar esențialul acestei lucrări bogate în concepții interesante și în analize originale. F. H. a reușit să ne prezinte un tablou vast și cuprinzător al istoriei europene în secolul al XIX-lea văzut din punctul de vedere al evoluției ideii naționale. Materialul adunat interesează nu numai pe istoric ci, într-o măsură poate și mai mare, pe sociologul interesat în probleme de ordin politic.

Dacă nu putem analiza aici toate tezele și rezultatele lucrării lui F. Hertz, câteva observații critice se impun. În primul, rând ni se pare că autorul n'a insistat suficient asupra deosebirii fundamentale ce există între naționalismul primar (sau altruist) dela începutul mișcărilor naționale și cel imperialist din ultimele decenii anterioare războiului. Cum am arătat mai sus, F. H. nu se ocupă de naționalism decât în măsura în care aceasta reprezintă o voință de putere și de prestigiu. Bineînțeles că naționalismul este desigur în mare parte o expresiune a unor astfel de tendințe. Dar admițând această teză — susținută în lucrarea teoretică anterioară citată mai sus cu o argumentare sociologică, ni se pare că am indicat abia problema adevărată în fața căreia se găsește sociologul care studiază naționalismul, fără să-i dăm o soluție. Căci ceea ce este interesant, e faptul că naționalismul nu se dezvoltă în mod mai accentuat, luînd o importanță istorică bine definită decât în decursul veacului al XIX-lea. Ori, trebuie să ne întrebăm, care sînt cauzele acestei evoluții și care sînt factorii care au determinat creșterea alit a sentimentului național ca și a evoluției acestui sentiment spre un naționalism imperialist.

Legătura foarte strînsă care există între naționalismul modern și evoluția democratică și liberală din veacul al XIX-lea sînt cunoscute și, după cît știm, sînt admise de aproape toți sociologii. Am fi dorit ca autorul nostru să ne aducă în această privință o documentare tot alit de bogată ca și pentru dovedirea tendinței de prestigiu și de cucerire, care este expresia acestui naționalism. Căci problema adevărată nu este aceea a existenței unei voințe de prestigiu, ci faptul că această voință s'a dezvoltat în decursul secolului al XIX-lea în jurul ideii naționale. Mărirea prestigiului, căutarea independenței,

1) v. F. Hertz: *Zur Soziologie der Nation und des Nationalismus* in Archiv f. Sozialwissenschaft 1931 p. 9.

voința de cucerire și de impunerea forței sale au existat întotdeauna acolo unde au existat organizații umane: sînt de fapt tendințe inerente oricărei societăți. (Și o asociație sportivă vrea să-și mărească prestigiul). Dar pe cînd în epocile anterioare statul este edificat în jurul unor idei determinate, feudalitatea, dinastia, după cum vedem cum în secolul al XIX-lea ideologia statului se cristalizează în jurul ideii de națiune. R. Michels¹⁾ a arătat că chiar acolo unde ideea națională n'a existat în mod «natural», cum este cazul Prusiei la începutul veacului, această idee a fost propagată direct din partea statului, care a vrut să fie un «Naționalstaat». Tragedia imperiului austro-ungar a fost faptul că nu putea, prin însăși structura lui, să se adopte acestei tendințe spre naționalizare dominantă în veacul al XIX-lea.

În cazul Austriei bunăoară, F. Hertz prezintă un studiu istoric al evoluției naționalismelor popoarelor conlocuitoare, care, cu toate că este foarte interesant, sugestiv și complet, este lipsit de o înțelegere sociologică a faptelor relatate. După autorul nostru, ne găsim în fața unor națiuni împăcate cu ideea de a trăi în cadrul statului austro-ungar dar care, în același timp, duc o luptă națională de multe ori înverșunată și dramatică. Mai mult, F. R. arată că în afară de Italieni, la care ar fi existat iredentă, toate celelalte popoare nu numai că erau mulțumite de faptul că trăiau în statul austriac, și, cum este cazul cehilor, aveau tot interesul în menținerea acestui stat, un interes de altfel recunoscut de însăși conducătorii politici ai națiunilor respective. Singurii care erau pentru o desmembrare a statului au fost pangermaniștii, austriaci care vroiau o alipire a părților germane la imperiul german, și a căror politică a fost viu criticată de Bismarck. (vezi pag. 142, în care F. H. arată că în general Bismarck a fost în contra principiului naționalităților, și în special contra naționalismului pangermanist, care propaga alipirea a tuturor teritoriilor cu populație germană la Reich). Dar admitînd aceste teze a lui F. H. lupta cehilor, și în special atitudinea lor în timpul războiului devine de neînțeles. Este sigur că cehii nu puteau decît să se teamă de o dislocare a imperiului austro-ungar care i-ar fi aruncat sub dominația Reichului sau a Rusiei. Lupta lor națională a fost desigur în primul rînd o luptă pe planul *interior* al statului, dar problema care interesează în primul rînd pe sociolog este tocmai aceea de a ști, de ce această luptă a luat forme atît de vehemente. Otto Bauer²⁾ a încercat să dea o explicație acestui fapt, pornind dela analiza structurii politice și administrative a statului austriac. O. Bauer arată că: «Numai constituția centralizator-atomistă face din nevoile națiunilor de satisfacere a dezideratelor lor de ordin cultural, o luptă a fiecăreia din națiunile contra acordării drepturilor culturale-naționale celorlalte națiuni. (I. c. pg. 245). Și mai departe Bauer spune: «Cehii au tot interesul în existența Austriei, și ura lor în contra statului nu este decît o consecință a politicei greșite și a proastei constituții». (I. c. pag. 248).

Dar unde ni se pare că o analiză, în primul rînd sociologică a faptelor istorice, se impune. Este trecerea dela naționalismul primar la cel imperialist. Ni se pare, că mai ales în faza această decisivă a istoriei europene nu este suficient de a vorbi numai de «prestigiul», de «voința de dominație» pentru a explica fenomenele studiate. Putem chiar spune că ele nu indică decît însăși

1) v. loc. cit. în special pag. 397 și 414.

2) v. O. Bauer: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, Wien 1907.

problema de studiat. F. H. neglijează în volumul prezent aproape complet evoluția economică a acestei epoci. Indicarea cifrelor statisticei comerțului mondial nu poate da o soluție suficientă a problemei, deoarece am trebui să studiem evoluția structurii capitalismului în deceniile hotărâtoare. În general, ni se pare greșit citarea unor statistici, fără o analiză mai aprofundată a structurii economice, sociale și politice concomitente acestor date. Lucrul acesta se adevărește în primul rînd acolo unde este vorba de luptele naționale. Astfel de lupte nu se dau din păcate niciodată în jurul buletinelor statistice. Și prosperitatea economică austriacă, reflectată d. p. în statisticele economice n'au împiedicat oiciodată pe locuitorii unui orașel cu populație mixtă să ducă o luptă națională vehementă. (În această direcție, am dori o analiză a procesului dialectic autonom și propriu, inerent oricărei mișcări politice care ne-ar da desigur rezultate foarte interesante pentru înțelegerea luptelor naționale din Austria).

Ideile cercurilor pangermaniste, foarte importante pentru înțelegerea imperialismului german, care le citează F. H. indică bineînțeles o voință de acaparare a tuturor teritoriilor susceptibile să mărească puterea economică și militară a Reichului. Aldeutsche cereau alpierea la Reich a unei părți importante din Franța, izgonirea populației autohtone, alpierea Luxemburgului, a Olandei, Belgiei, a Țărilor Baltice, a părților germane din Austria, fără să vorbim de coloniile a aproape tuturor puterilor europene. Dar problema este tocmai, de a ști, care este baza socială, politică, economică a acestor deziiderate și în special care este explicația faptului ca o astfel de politică a putut să fie susținută de cercuri foarte importante din Germania și a putut să aibă o mare influență atît asupra conducătorilor politici cași asupra unei părți importante din opinia publică.

Dar cum am spus, volumul prezent nu este decît primul dintr'o lucrare mai vastă (care după indicația autorului trebuie să cuprindă circa 5-6 volume) și poate că problemele indicate de noi vor mai fi studiate. Cu toate că ne-am văzut siliți să ridicăm unele obiecțiuni în contra anumitor teze a autorului, trebuie să recunoaștem că opera reprezintă o contribuție foarte interesantă și importantă la studiul problemelor atît de complexe a istoriei veacului al XIX-lea și a cauzelor războiului mondial. Pentru sociologul interesat în problemele politice, volumul de față prezintă un material istoric foarte bogat, o documentare vastă și unele analize sociologice, care chiar dacă nu-i se par concludente sînt întotdeauna foarte interesante și indică anumite laturi ale problemei care demulțori sînt neglijate. A. P.

Șt. Procopiu : «*Electricitate și Magnetism*», II, Iași. Edit. Laboratorului de Electricitate, 1939.

După zece ani dela apariția primului volum din cursul pe care cunoscutul profesor ieșan îl predă studenților Universității și Politehnicii, apare acum, pe cheltuiala proprie, volumul al doilea cuprinzînd : inducția electromagnetică și selfinducția, curenții alternativi, teoria lui Maxwell, oscilații și unde electromagnetice, razele catodice, razele Röntgen, radioactivitatea atmosferică.

Partea întâia. Fenomenul de inducție electromagnetică (*Faraday*) este expus de d. Procopiu distinct și în opoziție cu fenomenul anterior tratat (vol. I) al electromagnetismului (legea lui *Ampère-Oersted*). În fond, aceste două feno-